

EVOLUȚIA INSTITUȚIILOR PUBLICE LOCALE DIN BASARABIA SUB DOMINAȚIE IMPERIALĂ RUSĂ (PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)

Abstract. After the Regulation of February 29, 1828, the limited and provisional autonomy that Bessarabia enjoyed for 10 years was liquidated, and the province was included in the economic and political system of the Russian Empire. Shortly afterwards, on September 26, 1830, the Dniester Customs Cordon was suppressed and transferred to the Prut and Danube, the guild structure was established, the Ismail City Administration was established, and Bessarabia was included in the economic and political system of the Russian Empire. Respectively, these changes necessitated certain changes at the regional, county and local administrative level. If in the central and regional institutions the imperial administration operated more radical changes in local public administration, tsarism was forced, for a certain period of time, to maintain local traditions, actively engaging in its change after the adoption of the *Bessarabian Peasants Regulation of January 24, 1834*, and liquidating entirely the old system of administration only from January 1, 1861, replacing it with Russian *volost'* government.

Keywords: *Bessarabia, local public institutions, Russian Empire, autonomy, imperial administration.*

După anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, țarismul a început să adapteze instituțiile regionale și locale la sistemul imperial, folosind, la început, în coloniile germane, iar mai târziu, și în cele ale coloniștilor transdubieni, la un sistem nou, numit *circumscripții*, iar după suprimarea în 1828 a autonomiei limitate și provizorii a Basarabiei să treacă de la sistemul de *ținuturi*, la cel de *județe*, folosit pe larg în guberniile interne ruse.

Pe parcursul întregii perioade de timp, administrația imperială a experimentat, comasând sau formând ținuturi/județe noi, pornind de la circumstanțe concrete și interese economice și fiscale proprii momentului. La început, schimbări evidente au fost operate, în special, în zona de nord și de sud a Basarabiei, uniformizând dimensiunile ținuturilor, fără a se face prea mari schimbări în vechea organizare administrativ-teritorială moldovenească. Modificările respective urmau să contri-

---

* **Valentin Tomuleț** – doctor habilitat în istorie, profesor universitar, cercetător științific principal, Institutul de Istorie, mun. Chișinău. E-mail: tomulețvalentin@yahoo.ro

buie la o administrare mai efektivă a ținuturilor și la o încasare mai eficientă și mai rapidă a îndatoririlor fiscale la care erau supuse diferite categorii de populație.

O etapă importantă în modificarea sistemului administrativ-teritorial și adaptarea lui la sistemul de administrare imperial a coincis cu aplicarea în Basarabia a sistemului de plase care, pe parcursul anilor, a suferit un șir de modificări – numărul plaselor variind în funcție de schimbările care erau făcute la acel moment și de modalitatea soluționării acestei probleme, văzută și înțeleasă de administrația locală.

Aplicarea în Basarabia a sistemului administrativ imperial rus a coincis, în mare măsură, cu lichidarea autonomiei limitate și provizorii acordate provinciei și cu etapele de încadrare a teritoriului anexat în sistemul economic și politic al Imperiului Rus¹.

Un loc aparte în politica imperială în Basarabia revine administrației locale – cele ținutale/județene, orășenești și rurale. Pornind de la considerentul că în articolul dat vom pune accentul, în fond, pe localitățile urbane și rurale, pentru a înțelege mai profund schimbările care s-au produs pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, în sistemul instituțiilor publice locale, la început, vom face o caracteristică succintă a noțiunilor de *târg* și *sat*.

Termenul *târg* este de origine slavă și are semnificația „loc de desfăcere a mărfurilor”. I. Halippa afirmă la timpul său că în Evul Mediu termenul *târg* era echivalent cu termenul *oraș* (*orășel*), spre deosebire de sat; de aceea, în cronicile moldovenești se întâlnește destul de frecvent antiteza: *sate* și *târguri* = *sate* și *orașe*².

La 5 februarie 1993, Academia Română a organizat colocviul „Termenii târg/oraș: semnificație, evoluție și utilizare”, la care au participat mai mulți specialiști în domeniu și unde au fost expuse diferite opinii. Cercetătorul Vasile Neamțu, spre exemplu, constată că așezarea urbană poate fi găsită în documentele scrise sub termenul „târg”, dar și sub termenul „misto” sau „gorod”, dar, în același timp, și cu denumiri latine, de pildă „urbs”, „opidum”, „civitas”. Dar aceste cuvinte nu reflectă anumite etape în dezvoltarea așezărilor urbane, din simplul considerent că în foarte multe documente care se referă la Moldova, „misto” – pentru aceeași localitate, în evoluția ei – apare înainte de a fi denumită *târg*. Sau, în același document apare și „misto”, și „târg” pentru aceeași localitate³. Respectiv, acest cuvânt nu reflectă deplin etapa de dezvoltare a unei așezări urbane.

¹ Despre etapele includerii Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus, *a se vedea*: Valentin Tomuleț, *Etapele și specificul încorporării Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (anii 1812-1868/1873)*. În: *Limba română. Revistă de știință și cultură*, Chișinău, 2012, nr. 5-6 (203-204), p. 65-80; Idem, *Rusificarea Basarabiei. O sută de ani de dominație țaristă*. În: *Historia. Special. An XVIII*, nr. 194, martie, 2018, București, p. 6-13.

² И. Халиппа, *Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года*. În: *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*, Кишинев, 1907, том. 3, с. 52-53.

³ *Colocviul „Termenii târg/oraș: semnificație, evoluție și utilizare”*. În: *Historia urbana*, București, 1993/1, tomul I, p. 87.

Un alt cercetător Paul Niedermaier, consideră că „există la un moment dat o serie de localități care sunt între târg și oraș. Este normal că asemenea localități (sau, dacă vreți, între sat-și-oraș, dacă eliminăm deocamdată termenul de târg) să fie desemnate în acte neoficiale – descrieri, cronici etc. – când târg, când oraș”⁷⁴.

Mircea D. Matei constată că în istoriografia românească s-au statornicit două puncte de vedere cu privire la *târg*: **1.** unii cercetători, vorbind despre târg și despre oraș, se referă sau folosesc conceptul de târg ca fază preurbană în evoluția unei așezări orășenești; **2.** alți cercetători consideră că, atunci când vorbești despre târg, se subînțelege că te referi la un specific de activitate comercială, de schimb pe care îl are o anumită așezare cu caracter permanent sau periodic la un moment dat⁵.

Academicianul Ștefan Ștefănescu consemna că termenul „târg” „inițial a fost loc de schimb, ulterior a devenit mic oraș. Mai târziu a devenit oraș. Dar, de multe ori, și-a păstrat și sensul inițial, de loc de schimb”⁶.

Tot în acest context, Michel Tanase, după colocviul ce a avut loc la 5 februarie 1993, scria că „târgul aparține lumii în care slavonismul și-a pus, mai mult sau mai puțin, pecetea. În sens de oraș/orășel, tinde să dispară (zic alte dicționare) și să devină mai puțin folosit pentru a denumi mai degrabă „un loc întins” (...) unde se vând și se cumpără tot felul de produse”⁷.

Potrivit datelor oficiale din 16 septembrie 1816, în Basarabia erau 6 orașe: Chișinău, Hotin, Bender, Akkerman, Chilia și Ismail (în care exista poliție orășenească) și 12 târguri: Fălești, Briceni, Soroca, Căușeni, Frumoasa, Leova (în frunte cu ispravnici), Orhei, Telenești, Bălți, Lipcani, Rașcov și Otaci (în frunte cu căpitani de târg)⁸.

Spre deosebire de oraș, **satul** este o formă de așezare rurală, a cărei populație se ocupă, îndeosebi, cu agricultura⁹. Originea satului se pierde într-un trecut îndepărtat, fiind o dovadă de continuitate în arealul românesc. Satul a existat cu mult înainte de constituirea statelor medievale românești. Cea mai veche formă de proprietate a satelor românești a fost stăpânirea pământului în devălmășie în cadrul obștii sătești. Cele mai multe sate românești poartă un nume la plural, ceea ce dovedește caracterul de comunitate¹⁰ al așezării, vechimea, precum și autohtonía

⁴ Colocviul „Termenii târg / oraș: semnificație, evoluție și utilizare”. În: *Historia urbana*, București, 1993/1, tomul I, p. 88.

⁵ *Ibidem*, p. 84.

⁶ *Ibidem*, p. 95.

⁷ Michel Tanase, *Contribuție cu ocazia colocviului „Termenii târg / oraș: semnificație, evoluție și utilizare”*. În: *Historia urbana*, București, 1993/1, tomul I, p. 110.

⁸ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 4, inv. 1, d. 44, f. 348-348 verso.

⁹ *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, 2007, p. 1721-1722.

¹⁰ Prin noțiunea de **comunitate** subînțelegem o entitate socială relativ autosuficientă, cu o anumită bază teritorială, ai cărei membri împărtășesc sentimentul apartenenței comune (Nicolae Grosu, *Opere alese. Chintesența sociologiei*, Cluj-Napoca, 2006, p. 270).

ei. Numele satului este legat fie de un conducător, fie, mai ales, de comunitatea sătească liberă după numele unui fruntaș sau „bătrân”, în caz de roire sau de colonizare¹¹.

Prin termenul *sat* se semnifică obștea¹². Derivă de la cuvântul latin *fossatum* – loc întărit, închis, populat, cu șanț de apărare¹³. În Moldova, în secolele XIV-XV apar numeroase ocoale de sate cu înțeleș special, teritorial, de mai multe sate într-un hotar comun, fie că este vorba despre stăpânirea unui boier, fie despre ocolul de obște¹⁴.

Odată cu întemeierea celor două țări românești, domnul devine stăpân al întregului teritoriu al țării (*dominium eminens*), pe care acesta îl administra după bunul său plac. O parte din sate care intrau în componența țării au fost donate boierilor în virtutea contractului vasalic. O altă parte din sate a fost donată de domn Bisericii, în special mănăstirilor, pentru ca acestea să se poată întreține, în schimbul slujbelor pe care ele trebuiau să le dedice mântuirii domnului și familiei sale. Ca rezultat, domeniul funciar al țării s-a divizat în trei categorii de sate: *domnești*, *boierești* și *mănăstirești*.

La început, atât boierii, cât și mănăstirile dețineau drepturi de stăpânire limitată a satelor în perioada domniei domnului care făcuse dania. Ulterior, prelungirea acestor donații depindea, de regulă, de bunăvoința succesorilor, care puteau să întărească sau să retragă satele donate de predecesor. Cu timpul însă, la dorința beneficiarilor, domnii donatori au început să introducă în actele de danie clauze de întărire adresate succesorilor, astfel încât, sub puterea unor formule de blestem, aceștia din urmă renunțau la dreptul de a retrage donațiile, cu excepția cazurilor când boierii sau egumenii mănăstirilor se dovedeau a fi necredincioși.

Ulterior, transmiterea ereditară a satelor în cadrul familiilor boierești a condus la apariția unui tip de sat în care numărul stăpânilor crește de la o generație la alta, ajungându-se la unele situații în care aceștia îi depășeau numeric pe țărani dependenți. La început aceste sate au aparținut unor boieri ai căror succesori nu s-au mai bucurat de daniile domnești ulterioare, astfel încât drepturile lor de stăpânire se rezumau la ceea ce au moștenit de la început înaintașii. Creșterea numărului de membri ai familiei nu a fost însoțită de o creștere adecvată în dimensiuni a domeniului familiei. Drept consecință, proprietățile moștenite încep treptat a se împărți succesiv, de la o generație la alta, între membrii familiei. Aceste sate alcătuiesc categoria satelor libere, locuite de *răzeși* (în Moldova) și de *moșneni* (în Țara Românească), categorie care își face apariția la sfârșitul secolului al XVI-lea¹⁵.

---

¹¹ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, Coordonatori Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 419.

¹² *Documente privind istoria României. A. XIV-XV. Vol. I*, p. 2.

¹³ V.Boga, *Originea românescului sat*. În: *Dacoromania. Vol. I*, 1921, p. 253-257.

¹⁴ I.M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, Vol. I, p. 78-79.

¹⁵ Cristian Nicolae Apetrei, *Istoria administrației publice*, Galați, 2009, p. 45.

O altă categorie de sate prezente în Țările Române în secolele XIV-XVII o constituie *sloboziile*, care erau sate aflate pe domeniile boierești sau mănăstirești, locuite de populație aservită, dar care pentru o perioadă limitată de timp de maximum 12 ani, se bucurau de un regim juridic și economico-fiscal asemănător satelor libere, populate de răzeși sau moșneni. Privilegiile date erau acordate de domn populației în scopul populării sau repopulării unor zone deficitare din punct de vedere demografic.

Satele domnești erau de două tipuri, fiecare din ele având o administrație distinctă:

1. *satele care aparțineau persoanei domnului* aflat pe tron, dobândite prin moștenire sau cumpărare. Pe pământurile sale domnul se comporta ca un adevărat stăpân feudal, având propriile organe administrative locale (dregător numit de către domn, care strângea veniturile și administra satele în colaborare cu obștea locală aservită);

2. *satele care aparțineau instituției Domniei*, sate care se transmiteau de la un domn la altul, indiferent de familia din care provenea titularul tronului și care proveneau din confiscări pentru „hiclenie sau desherență”. În secolele XIV-XVI aceste sate au fost grupate în jurul cetăților, târgurilor, morilor, în scopul de a furniza acestora hrană și munci necesare întreținerii. Ele alcătuiau categoria *satelor de ocol*, care aveau sarcini fiscale asemănătoare celor din ținuturi, dar erau administrate separat de acestea. Satele de ocol erau administrate de dregători domnești din târguri: *vornicul de târg* sau *ureadnicul (înlocuitorul vornicului)*.

Satele boierești și mănăstirești erau și ele de două tipuri:

1. *sate care beneficiau* de scutiri de dări și imunități judiciare. În aceste sate întreaga administrație aparținea stăpânului și se făcea în beneficiul material al acestuia, iar administrația sau justiția domnească nu putea pătrunde decât în cazurile strict prevăzute de actul de danie al statului;

2. *sate care nu beneficiau* de scutiri de dări și imunități judiciare.

Administrarea satelor boierești și mănăstirești se făcea prin intermediul unor dregători desemnați de către stăpânii acestora, numiți *pârcălabii* de *sat* în Țara Românească și *vornici*, *vornicei* sau *ureadnici* în Moldova. În competența lor era strângerea veniturilor datorate de săteni stăpânului; urmărirea și readucerea în sat a sătenilor fugari; judecarea și aplicarea pedepselor etc. În satele boierești din Moldova a mai existat practica desemnării de către obștea sătească aservită a unui reprezentant propriu, numit *vataman*, care lucra împreună cu dregătorul stăpânului. Ambii proveneau din rândurile țăranilor dependenți, iar, în schimbul activităților desfășurate în serviciul stăpânului, se bucurau de anumite scutiri fiscale¹⁶.

---

¹⁶ Cristian Nicolae Apetrei, *Istoria administrației publice*, Galați, 2009, p. 45-46.

Satele de răzeși și moșneni dispuneau de organe administrative proprii. Domnul exercita asupra lor doar o autoritate de drept public¹⁷.

Conducea obștea, în satele libere, *șfatul oamenilor buni și bătrâni*. Șfatul avea dreptul: de a reglementa folosința averii devălmașe; de a dispune, prin vânzare sau donație, de părți din patrimoniul obștii; de a se vinde pe sine însuși, cu sau fără pământ, unui stăpân feudal; dreptul de a urmări și a executa averea membrilor obștii care nu-și plăteau partea ce le revenea din sarcina fiscală a satului, lăsând-o astfel asupra satului; de a exercita paza asupra câmpului și a averii satului; de a-i urmări și a-i prinde pe răufăcători; de a participa alături de poliția orășenească la judecarea pricinilor penale și civile care vizau membrii obștii; de a asista ca martor și ca instanță de autentificare în raport cu toate actele care aveau efecte juridice asupra patrimoniului obștii; de a repartiza între membrii obștii darea globală la care era impus satul, în funcție de puterea economică a fiecărui membru etc. Din punct de vedere administrativ, fiscal și militar, satele de răzeși și de moșneni se subordonau direct dregătorilor ținutului sau județului (*sudiți, pârcălabi, starosti, mari vătafi, mari căpitani*), în a căror competență era colectarea veniturilor domniei, trimițând în satele respective agenți executivi aflați în subordine (*birari, găletari, ilișari, dij mari, goștinari, pripășari, dușegubinari, globnici, desetnici* etc.)¹⁸.

Prezintă interes descrierea și caracteristica satului la hotarele secolelor XVIII-XIX din Țările Române. Contele de Langeron (Louis Alexandre Andrault), emigrant francez, general în armata rusă, scria despre satele din Moldova: „Satele nu sunt decât niște cătune izolate, alcătuite din case înșirare de-a lungul unui drum lung. Aceste case, înconjurate de grădini, sunt toate la fel; au șase sau șapte picioare lungime și tot atâtea lățime și înălțime. Sunt construite dintr-o paiantă cenușie (un pic de pământ subțiat cu apă amestecat cu chirpici), apoi spoită cu var. Acoperișul de paie are streșini late, sprijinite pe stâlpi de lemn. El face, în jurul casei, o prispă acoperită, unde se pune o laviță. Casele nu au decât o fereastră mică, și lumina, ca să poată pătrunde în odaie, trebuie să treacă prin niște bășici groase de bou, care țin loc de geamuri. Înăuntru, soba foarte înaltă, așezată pe două cuptoare mici, este cât jumătate din încăperea. După soba aceasta, deasupra și chiar în ea, când nu este foc, țăranul moldovean și valah, cu întreaga familie, oricât ar fi de mare, se culcă, fără pat, fără rogojină, după munca de peste o zi și o masă neîndestulătoare, alcătuită din lapte și mămăligă coaptă sau arsă”¹⁹.

¹⁷ Pentru o perspectivă mai nouă asupra problemei răzeșilor, *a se vedea* detaliat: Lucian-Valeriu Leffter, *Răzeși și legende. Imagine și document*. În: Putna, ctitorii ei și lumea lor, București, 2011, p. 107-122.

¹⁸ Cristian Nicolae Apetrei, *Istoria administrației publice*, p. 46.

¹⁹ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, 1995, p. 220-221.

Destul de edificator scrie despre satul și țăranul basarabean în secolul al XIX-lea scriitorul și publicistul Dumitru C. Moruzi²⁰: „Și pretutindeni la sate același aspect. Dacă boierul e român de origine, vezi curtea boierească cu cerdac și învelită cu șindrilă, iar biserica cu o singură clopotniță ca în Moldova. De e proprietarul rus, vezi curtea învelită cu tablă verde, vopsită verde, iar biserica cu mai multe turle acoperită cu aceeași tablă. Apoi una sau mai multe cârciumi, care, până mai ieri, aparținând proprietarului, erau arendate pe la ovrei.

Încolo satul cu căsuțele lui învelite cu stuf, cu prispă de lut, cu tindă, vatră și cele două odăi în dreapta și în stânga tindei, apoi curtea împrejmuită cu gard de nuiele, coșarul pentru porumb, șopron pentru care, în dosul casei grădină și livadă cu pomi roditori. Toate acestea în condițiuni mai bune sau mai rele, mai mici sau mai mari, după puterea omului. La preot, dascăli și câțiva frunțași găsești și case acoperite cu șindrilă, cu stâlpi de lemn pe întreaga fațadă [...] Nimic n-arată că ești în Rusia și te-ai crede de-a binelea în fundul Moldovei”²¹.

---

²⁰ *Dumitru C. Moruzi (1850-1914)* – scriitor, romancier social, memorialist, publicist și folclorist român/basarabean. Primele informații despre Dumitru C. Moruzi apar în 1854, când trece cu familia din Moldova în Basarabia, la porunca autorităților austriece din Moldova. Petrece anii de copilărie când la Chișinău, când la moșiile tatălui său din Cosăuți și Cîrîpcău, din ținutul Soroca. Mama l-a învățat primele noțiuni de matematică, de literatură și de gramatică franceză. Ca limbi străine a învățat întâi rusește, apoi franțuzește, la început la Iași, pe urmă, din 1863, la Paris, la Liceul Saint Louis, după care, probabil, la Sorbona, până în 1869, an în care s-a reîntors în Basarabia ca filofrancez.

În 1873, îndemnat de tatăl său, intră în serviciul mareșalului nobilimii din județul Soroca, unde a activat până în 1877. La 1 februarie 1878 este numit director al cancelariei comisarului suprem al armatei ruse. După câteva luni, în aprilie același an, devine reprezentant al comisiei mixte create la București pentru examinarea eventualelor proteste ale populației românești împotriva trupelor ruse care traversau țara, funcție în care a rămas până la desființarea comisiei, în iulie 1879.

Refuzând să intre în diplomatie, se stabilește la București, unde este numit administrator al județului Constanța. Mai târziu este numit administrator și subprefect al portului Sulina. Ulterior este mutat la Măcin. Refuză însă postul și își dă demisia. De atunci urmează o perioadă grea pentru Dumitru Moruzi, care cheltuieste deja o mare parte din moștenirea ce i-o lăsase mama sa – 250000 de lei aur. Este ajutat de regina Serbiei, care i-a cumpărat o casă în Iași, în cartierul Tătărași. La vârsta de 53 de ani Moruzi a fost obligat să-și câștige traiul scriind. A început să scrie nu doar din nevoia de bani, dar și din convingerea că are o obligație morală de a încerca să reînvie o lume care nu trebuie uitată și pe care ar dori să o restituie: așa cum a trăit, cum a simțit și cum a gândit, cu ideile și cu defectele ei, cu trăirile frumoase și mărețe, o lume pe care „cei mai mulți dintre voi nu ați cunoscut-o și pe care aveți datoria să o judecați cu respect și nu să vă lăsați induși în eroare de către criticile subiective la care a fost supusă de contemporaneitate”. O lume etichetată nemeritat, o lume căreia nu i-a fost permisă nici liniștea înmormântării ei. Moare în sărăcie la 9 octombrie 1914 (Florin Marinescu, *Un basarabean înflăcărat. Scriitorul Dumitru C. Moruzi*. În: *Limba română*, 2012, nr. 5-6, anul XXII, p. 220-223).

²¹ Dumitru C. Moruzi, *Rușii și românii*. În: *Scrieri*. Ediție în două volume. Vol. II, Chișinău, 2014, p. 432.

Familia țărănească românească se fărâmițează la fiecare generație, în cele mai mici unități ale sale. Cuvântul *casă* desemnează atât locuința care adăpostește o unitate, cât și grupul social ca atare, cel alcătuit din cuplu și copiii ce trăiesc sub același acoperiș, în jurul aceleiași vetre și al aceluiași ceaun, și lucrează pământul împreună; însă, în acest al doilea sens, termenul are un sinonim de origine slavă, *gospodărie*²².

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în structura satelor basarabene intervin anumite schimbări generate nu doar de politica colonial-imperială rusă în acest domeniu, dar și de diverse fenomene de ordin economic, social și demografic care au avut loc pe parcursul secolului al XIX-lea, dar care în esență nu vor schimba exteriorul satului basarabean.

În pofida tuturor eforturilor întreprinse de administrația imperială rusă de dezlocuire a națiunii titulare din Basarabia, satul continuă să reprezinte elementul definitoriu al civilizației românești. Avea dreptate Dumitru C. Moruzi, care scria că „nici prin căsătorii, nici prin colonizări, nici prin interese materiale și creare de noi interese de politică locală nu s-a putut ajunge la deznaționalizarea țăranului basarabean. Temelia neamului a rămas neatinsă, limba, portul, moravurile, datinile sunt neschimbate și chiar aspectul general al satelor e același ca înăuntrul Moldovei”²³.

Explicația este una simplă. În cadrul satului s-a plămădit poporul român, limba română, istoria românilor și civilizația românească. În condițiile satului s-a produs creștinarea românilor, formarea ortodoxiei populare românești, a obiceiurilor, datinilor și tradițiilor naționale. Satul a reprezentat principalul element de continuitate în întreg spațiul de geneză și evoluție românească, păstrând ființa neamului pe parcursul secolelor. Satul a condiționat obștea teritorială și obiceiul pământului, care au pregătit formele originale ale spiritualității românești timp de milenii, păstrând intacte rădăcina istorică a neamului și suflarea strămoșească. Satul a generat statul românesc. Formula „de la sat la stat” reprezintă o realitate istorică specifică lumii românești.

O componentă esențială a politicilor aplicate de puterile imperiale în teritoriile cucerite sau anexate a fost cea demografică. Această politică trebuia să atingă mai multe obiective: crearea unei populații de aceeași origine etnică cu națiunea titulară din imperiu, pe care să se sprijine administrația imperială; preluarea de către reprezentanții națiunii dominante a unor segmente importante sau chiar a controlului total asupra economiei²⁴ provinciei anexate; sporirea numărului de contribuabili; intensificarea exploatării solului și subsolului teritoriului încorporat; diluarea ponderii și importanței populației indigene în viața publică etc.

---

²² Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, p. 235.

²³ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, p. 434.

²⁴ Prin noțiunea de *economie* subînțelegem o instituție socială cu funcția de a asigura producerea și distribuirea bunurilor materiale și a serviciilor (Nicolae Grosu, *Opere alese. Chintesența sociologiei*, Cluj-Napoca, 2006, p. 188).

Pentru a-și atinge aceste scopuri, administrația imperială avea nevoie de un sistem administrativ destul de avansat. Acesta era alcătuit din administrația ținutală/județeană și cea publică locală. Analiza evoluției administrației publice locale – urbane și rurale, nu este posibilă fără a înțelege ce prezenta administrația ținutală/județeană din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Administrația ținutală/județeană (*уездное управление*) reprezenta autoritatea supremă a ținutului/județului instituită în Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus. Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828 confirmă sistemul de administrare județeană sau ținutală. Administrația județeană era instituită în județele Hotin, Iași, Orhei, Bender, Akkerman și Ismail și plasată în centrele județene Hotin, Bălți, Chișinău, Bender, Akkerman și Ismail²⁵.

Din componența administrației județene făceau parte judecătoria județeană (ținutală), alcătuită din judecătorul județean, un asesor din partea guvernului, doi asesori din partea nobilimii și doi asesori din partea mazililor, ruptașilor și coloniștilor. Judecătorul județean era confirmat în funcție de Senat la prezentarea guvernatorului general, iar asesorii din partea guvernului erau numiți în funcție de guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei. Pe lângă judecătoria de județ mai funcționa și *epitropia nobilimii* (*Дворянская опека*), compusă din mareșalul județean al nobilimii, ales de către nobili, și asesorii din partea nobilimii din cadrul judecătoriei județene. În județele Bender, Akkerman și Ismail, din cauza numărului mic de nobili, funcția de mareșal județean al nobilimii nu se cuvenea²⁶.

Din cadrul administrației județene mai făcea parte și poliția județeană (*земский суд*), în frunte cu șeful de sector (*земский начальник*) și patru asesori. Atât ispravnicul, cât și asesorii erau numiți în funcție de către guvernatorul general. În fiecare județ exista câte o direcție financiară (*казначейство*), administrată de un trezorier județean (*уездной казначей*), numit în funcție conform principiilor generale. În fiecare județ exista și un procuror județean (*уездный прокурор / уездный стряпчий*). Procurorul județean era numit de către Guvernul Regional, fiind confirmat ulterior de guvernatorul general. În fiecare județ exista câte un medic și doi ajutori, numiți în funcție de guvernatorul general²⁷.

Conform Regulamentului din 29 februarie 1828, instituțiile județene și orășenești se subordonează instituțiilor regionale. Ordinea și modalitatea subordonării instituțiilor este determinată de dispozițiile generale imperiale. Toată activitatea instituțiilor regionale se desfășoară în limba rusă, iar în caz de necesitate – se traduce în limba română, ceea ce se întâmpla destul de rar. Procesele de judecată se țineau după legile locale, iar acolo unde acestea nu erau eficiente sau erau insuficiente – se apela la legislația rusă. În județele Ismail și Akkerman, unde se considera, greșit, că nu sunt moldoveni, urma să se apeleze numai la legislația rusă²⁸.

²⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 5 verso.

²⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 6 verso.

²⁷ *Ibidem*, f. 7.

²⁸ *Ibidem*, f. 7 verso-8.

În activitatea ținutală/județeană un rol important îi revenea *ispravnicului*. În Țările Române termenul de ispravnic are următoarele înțelesuri: **1.** dregător desemnat de domn să aducă la îndeplinire o poruncă a sa; **2.** reprezentant al unei autorități superioare: la judecata unor boieri dați pe răvașe domnești; la facerea unui testament; la o cercetare la fața locului; **3.** dregător însărcinat cu conducerea unui județ sau a unui ținut. La începutul secolului al XIX-lea, toate măsurile administrative luate de domnie erau aduse la îndeplinire de ispravnic²⁹. În Moldova, ispravnicul avea datoria: să cerceteze infracțiunile ce au avut loc în ținutul său; să efectueze percheziții când existau prezumții de vinovăție; să urmărească și să prindă tâlharii etc. Veniturile ispravnicilor erau foarte mari. Ele se alimentau dintr-o cotă de 4% aplicată la toate încasările efectuate și din diferite stoarceri abuzive. Pentru a pune capăt acestor abuzuri, ispravnicilor li s-a fixat o leață de 5000 piaștri pe an, dar, în loc s-o încaseze, ispravnicii o lăsau, împreună cu alte daruri, la mâna vistierului, ca răsplată pentru protecția acordată³⁰.

Această instituție a fost păstrată în Basarabia și după anexarea ei la Imperiul Rus³¹. Potrivit Regulamentului din 29 aprilie 1818, multe probleme referitoare la viața economică și socială erau rezolvate de administrația ținutală și orășenească. În ținuturi era instituită administrația ținutală în persoana ispravnicului (căpitan-ispravnic), care deținea drepturile poliției ținutale. La postul de ispravnic puteau fi numiți doar boieri moldoveni care au depus jurământ de credință Rusiei sau ruși³². Dar, de multe ori, această practică era încălcată. P.Svinin scria că la posturile de ispravnic erau numiți funcționari ruși care nu se conduceau de principii stricte și de norme morale și, de regulă, nu cunoșteau limba română, ceea ce complica contactul lor cu localnicii³³.

Ocoalele erau administrate de câte un ocolaș³⁴, numit de către ispravnic, cu abilitați și atribuții administrative și polițienești, iar satele – de un vornicel. Vorniceii

---

²⁹ Ispravnicii au fost numiți în fruntea ținuturilor prin reforma lui Constantin Mavrocordat, din 1742.

³⁰ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 237-239; Vasile Breban, *Dicționar general al limbii române*. Vol. I, București, 1992, p. 489.

³¹ În Rusia postul de ispravnic a fost instituit în timpul domniei Ecaterinei a II-a, în 1775, și a existat până la lichidarea tribunalelor județene, în 1862.

³² Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F. 1308, inv. 1, 1816-1822, d. 8, f. 112 verso.

³³ П. Сви́нын, *Описание Бессарабской области в 1816 году*. În: Записки Общества истории и древностей, Одесса, 1867, т. VI, с. 223-234.

³⁴ Dregătoria de *ocolaș* a apărut odată cu crearea, în urma reformelor lui Constantin Mavrocordat, a unei noi unități administrative în Țara Moldovei – ocolul. Numărul ocolașilor într-un ținut depindea de numărul populației, densitatea localităților și de întinderea ținutului. Ocolașul urma „să asigure legătura dintre localitățile din ocolul respectiv și ispravnicie”, îndeplinind ordinea ispravnicului în a cărui subordine se afla (Despre instituția ocolașului *a se vedea* mai detaliat: Tudor Ciobanu, *Contribuții documentare la administrația locală din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. În: Revista de Istorie a Moldovei, 2010, nr. 3-4, p. 70-90).

erau abilitați cu rezolvarea problemelor fiscale. În satele boierești vorniceii colectau impozitele în folosul proprietarului, repartizau țăranilor prestațiile și urmăreau îndeplinirea lor, judecau în numele proprietarilor litigiile și conflictele neesențiale etc.³⁵.

La început, în activitatea sa ispravnicul se conducea de legislația și tradițiile locale. Din decretul imperial adresat la 29 martie 1813, la cererea ispravnicului de Bender, Departamentului I al Guvernului Regional, aflăm că până la adoptarea unor instrucțiuni speciale și pornind de la considerentul că atât legile, cât și obiceiurile locale nu erau cunoscute, „isprăvnicia în activitatea sa poate să se conducă de dreptul local în măsura în care acesta este cunoscut funcționarilor moldoveni și care ar corespunde rațiunii și ar fi foarte aproape de normele legale”³⁶. La dispoziția ispravnicului de Bender era un secretar, care avea un salariu lunar de 5 cervoneți³⁷, un traducător, care era și asistentul secretarului în corespondența de limbă rusă (4 cervoneți), un logofăt, pentru transcrierea documentelor moldovenești (2 cervoneți), doi funcționari ruși care îndeplineau serviciile de curier, examinau incidentele locale, mențineau liniștea și ordinea în toate localurile publice, conform obligațiilor poliției locale (fiecare câte 3 cervoneți), și pentru cheltuielile cancelariei și întreținerea arestanților erau alocați lunar câte 3 cervoneți³⁸.

În 1816 este emisă o instrucțiune care reglementa activitatea ispravnicului. Instrucțiunea era alcătuită din 28 de articole și se referea în fond la atribuțiile ispravnicului: menținerea ordinii publice (ispravnicul fiind conducătorul poliției locale); traducerea în viață a dispozițiilor administrației; stabilirea obligațiilor și acțiunilor ispravnicului în caz de epidemii, epizootii și calamități naturale etc. (ispravnicul acționa în conformitate cu legislația, neavând dreptul să amendeze sau

---

³⁵ Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собр. I, т. XXXV, 1818, №27357, СПб., 1830, с. 228.

³⁶ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 56.

³⁷ **Cervoneț** (de la polon. *czerwony* – roșu, de aur) – monedă de aur rusească, de o valoare de 3 ruble, similară ducatului sau țechinului italian. Denumirea cervonețului provine de la culoarea aurului de probă înaltă. Primii cervoneți care corespundeau standardului – ducatul din aur (3,4 g) – au început a fi bătuți în Rusia din 1701 la dispoziția lui Petru cel Mare (*Энциклопедический словарь*. Издатели Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. Т. XXXVIII „а”. СПб., 1903, с. 531; *Российский гуманитарный энциклопедический словарь*. Том III, Москва, 2002, с. 576). Potrivit altor surse, monedele turcești care circulau în Basarabia se limitau în fond la „cervoneții turcești care se află în circulație în număr destul de mare în această provincie”. Prin dispoziția guvernatorului civil I.M. Hartingh, din 29 decembrie 1813, s-a interzis ca această monedă se fie primită în vistieria statului, sub pretextul cantității reduse și calității proaste a aurului și din cauza instabilității cursului, care poate cauza vistieriei mari prejudicii (ANRM, F. 5, inv. 2, 1813, d. 51, f. 9-9 verso). *Cervoneți* (în actele vremii redactate în rusă, *ducații* erau numiți *cervoneți*) erau și ducații olandezi, care circulau în Basarabia la cursul de 12 lei, și ducații austrieci – la cursul de 11 lei și 30 parale (ANRM, F. 5, inv. 2, 1813, d. 51, f. 17-17 verso).

³⁸ ANRM, F. 5, inv. 2, 1813, d. 51, f. 56-56 verso.

să supună populația la pedepse corporale); răspundea de ordinea publică în ținut; apăra interesele cetățenilor; lupta cu hoții și vagabonzii; răspundea de sistemul de concesiuni din ținut; purta responsabilitate de starea drumurilor și podurilor; însoțea regimentele militare în cazul în care acestea se aflau în trecere prin ținut și era obligat să le asigure cu alimente, cu lemn pentru construcția carelor de provizii, să le asigure cazarea; raporta permanent despre mersul recoltării cerealelor; informa despre prețurile comerciale la cereale și alte produse alimentare; avea grijă să fie întoarse vitele rătăcite; răspundea de amenajarea coloniștilor etc.³⁹. Ispravnicul își exercita funcțiile doar în limitele ținutului de care era responsabil. Numit în exercițiul funcțiunii, ispravnicul depunea jurământ de credință împăratului rus⁴⁰.

Prin dispoziția din 16 aprilie 1816, emisă de guvernatorul civil al Basarabiei, C.A. Catacazi, ispravnicii, pârcălabul de Hotin și serdarul de Orhei erau obligați să meargă o dată în trei luni în teritoriu pentru a se documenta la fața locului și a avea o informație veridică și completă despre situația din ținut. Revizorii de ținut trebuiau să urmărească ca ispravnicii, pârcălabul de Hotin și serdarul de Orhei să îndeplinească cu strictețe această dispoziție⁴¹.

Despre atribuțiile ispravnicului, care se deosebesc parțial de cele descrise în instrucțiune, aflăm dintr-un raport prezentat de ispravnicul de Hotărniceni în 1816 președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, I.H. Kalagheorghe.

Ispravnicul examina litigiile care apăreau între negustori (privind activitatea comercial-industrială, situația familială etc.), boieri și țărani. În cazul în care părțile nu erau satisfăcute de deciziile luate, ispravnicul prezenta dosarul, însoțit de documentele de rigoare, spre examinare instanțelor superioare. Ispravnicul nu avea dreptul să-i oblige pe boieri să se prezinte la ispravnicie pentru soluționarea litigiilor, dar numai le aducea la cunoștință plângerea în care aceștia au fost implicați. În cazul în care boierii nu se conformau, ispravnicul raporta instanțelor superioare despre aceasta, iar decizia o adopta doar cu acordul instituțiilor abilitate a soluționa aceste probleme.

Conform obiceiului pământului, ispravnicul avea dreptul să pedepsească persoanele care încălcau legea, în afară de boieri și boiernași, care nu puteau fi pedepsiți.

Ispravnicul era obligat să prezinte anual guvernului informații despre recolta de cereale, cu explicațiile de rigoare: de câtă pâine este nevoie pentru alimentarea locuitorilor și câtă pâine rămâne pentru comercializare, iar guvernul urma să decidă ce cantitate de cereale poate fi exportată peste hotare.

Ispravnicul urmărea evoluția pe piață a prețurilor la carne și la pâine și, în funcție de capacitatea de cumpărare a industriașilor, reglementa prețurile.

³⁹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 62, f. 28-38; Documentul este publicat integral în: Alina Felea, *Câteva documente privind ispravnicii în Basarabia (1816-1818)*. În: Revista de istorie a Moldovei (Chișinău), 2009, nr. 4 (60), p. 207-211.

⁴⁰ ANRM, F. 4, inv. 2, d. 420, f. 39-40; Alina Felea, *Câteva documente privind ispravnicii în Basarabia (1816-1818)*, p. 211-212.

⁴¹ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 28, f. 654-656.

Ispravnicul era responsabil de încartuire, gestiona amplasarea militarilor pe la casele locuitorilor, în funcție de numărul și starea economică a acestora. Conform obiceiului pământului, de încartuire erau scutiți moșierii (în afară de categoriile inferioare ale acestei stări sociale) și slujitorii cultului: preoții, diecii, diecele, paracliserii și starostii bisericești.

Prin intermediul mazililor, ispravnicii aveau datoria de a cultiva în rândurile populației dragostea față de muncă⁴².

După împărțirea administrativ-teritorială a Basarabiei în conformitate cu Regulamentul organizării administrative din 29 aprilie 1818, prin dispoziția din 19 octombrie 1818 a guvernatorului civil al Basarabiei, C.A. Catacazi, în funcția de ispravnic au fost numiți: în ținutul Orhei – funcționarul de clasa a VIII-a Iamandi, în ținutul Hotin – sulgerul Gheorghe Ciugureanu (în locul funcționarului de clasa a IX-a Stamati), în ținutul Iași – funcționarul de clasa a IX-a Bodescu, în ținutul Bender – funcționarul de clasa a IX-a Cazimir (în locul funcționarului de clasa a X-a Nicolae Salo), în ținutul Akkerman – nobilul Alecu Pruncul și în ținutul Ismail – funcționarul de clasa a X-a Popovschi (în locul funcționarului de clasa a X-a Filodor)⁴³.

Potrivit dispoziției din 1 aprilie 1819, ispravnicii erau aleși din rândul nobilimii basarabene, drept de care beneficiau și nobilii din guberniile interne ruse. Acest drept a fost aplicat și pentru ținuturile Bender, Akkerman și Ismail, în pofida faptului că în aceste ținuturi numărul nobililor era foarte redus. Ulterior, noul rezident plenipotențiar, contele M.S. Voronțov, analizând activitatea ispravnicilor, raporta administrației imperiale că administrația polițienească locală din Basarabia se află într-o situație deplorabilă, iar cauza o vede în modalitatea de alegere a ispravnicilor. M.S. Voronțov, care era un dușman aprig al particularităților locale în sistemul administrativ al Basarabiei și un părtaș convins al includerii cât mai rapide a regiunii în sistemul economic și politic al Imperiului Rus, argumenta că postul de ispravnic este ocupat de persoane lipsite de onestitate, care nu-și îndeplinesc cu demnitate funcțiile, care nu cunosc legislația și chiar nici limba rusă, fapt ce cauzează prejudicii serioase sistemului de administrare. Totodată, atenționa că prejudiciile vor fi mult mai mari în cazul în care din guberniile interne ruse cu puțin pământ vor fi transferați în Basarabia, așa cum se planifica, 20000 de țărani de stat. El scria că timp de 6-7 luni de la intrarea sa în funcție au fost destituiți de Consiliul Suprem doi ispravnici și câțiva asesori, îvinuiți de comiterea unor infracțiuni, însă locurile lor au fost ocupate de persoane tot atât de iresponsabile ca și ei. La ultima ședință au fost prezente 100 de persoane care voiau să dețină posturi administrative, iar numărul de posturi la care se pretindea era de 81. Respectiv, la posturile administrative aproape că nu era concurs, iar în ținuturile Bender, Akkerman și Ismail, unde erau numai 5 nobili, dintre care 4 nu dispuneau de proprietate, posturile administrative erau ocupate de nobili din alte ținuturi. M.S. Voronțov aducea și alte argumente, insistând ca ispravnicii să fie numiți de Coroană⁴⁴.

⁴² ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 30 verso-33.

⁴³ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 35, f. 782-782 verso, 785 verso-786.

⁴⁴ ПСЗРИ. Собр. I, т. XXXIX, 1824, № 30048, СПб., 1830, с. 510-511.

La 2 septembrie 1824, Comitetul de Miniștri, luând în considerare obiecțiile contelui M.S. Voronțov, a dispus ca ispravnicii și asesorii să fie numiți din partea Coroanei⁴⁵. Unii istorici consideră că prin această măsură a fost lichidată metoda de administrare despotică a județului⁴⁶.

Potrivit Regulamentului privind administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828, ispravnicii făceau parte din administrația județeană, alcătuind judecătoria locală și deținând posturile de șefi ai acestor instituții judiciare⁴⁷.

În 1860 ispravnicii au fost aleși în posturi de adunările nobiliare, nu așa cum se practica înainte, când erau numiți de administrația regională⁴⁸.

În activitatea sa ispravnicul era ajutat de *ocolaș* – conducătorul administrativ al unui ocol⁴⁹. Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 aprilie 1818 prevedea că fiecare ținut se va împărți în ocoale, în care va fi ales, din rândurile locuitorilor care dispun de proprietate, câte un ocolaș, iar în sate – câte un vornic⁵⁰.

Din raportul din 8 august 1816 al ispravnicului ținutului Soroca, funcționarul de clasa a IX-a Somov, și al serdarului Varfolomei, prezentat președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, I.H. Kalagheorghe, aflăm că în competența ocolașului era: îndeplinirea tuturor dispozițiilor ispravnicului; alcătuirea registrelor privind suprafețele de pământ însămânțate și recolta obținută la cereale; examinarea diferitor litigii și supravegherea bunăstării ocolului; evidența numărului de vite, stupi de albine etc.; prinderea hoților și reîntoarcerea fugarilor; examinarea plângerilor, care sunt de competența lui, privind daune ce nu depășeau 15 lei, cu încasarea a 1/10 parte din dauna litigiului, numită împlineală etc. Ocolașul primea un salariu lunar în valoare de 10 lei. Bani erau colectați proporțional de la locuitorii ocolului⁵¹.

Instituirea în funcție a ocolașilor n-a fost una ușoară și, de cele mai multe ori, a fost folosită de administrația ținutală pentru a-i destitui din funcții pe foștii ocolași. La 22 aprilie 1819 guvernatorul civil informa Guvernul Regional că, inspectând județul Akkerman, a constatat că alegerea în funcții a ocolașilor nu totdeauna se face în baza Regulamentului din 1818 și insistă ca ocolașii să fie aleși în strictă conformitate cu prevederile Regulamentului⁵². La 4 mai 1819 ispravnicul de Akkerman explică Guvernului Regional că în cele patru ocoale ale ținutului au

---

⁴⁵ *Ibidem*, p. 512.

⁴⁶ Алексей Накко, *Бессарабская область со времени присоединения ее к России по Бухарестскому миру 1812-го года. В историческом, экономическом и статистическом отношениях*, Кишинев, 1879, л. 135-135 об. л. 165 (manuscrisul lucrării se păstrează în fondul de manuscrise al bibliotecii Universității de Stat din Odesa).

⁴⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 7.

⁴⁸ Алексей Накко, *Бессарабская область со времени присоединения ее к России по Бухарестскому миру 1812-го года. В историческом, экономическом и статистическом отношениях*, л. 237.

⁴⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 586, f. 20; d. 675, f. 254-255.

⁵⁰ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, Кишинев, 1818, с. 14.

⁵¹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 111 verso-112.

⁵² ANRM, F. 5, inv. 2, d. 487, f. 16.

fost numiți câte un ocolaș și câte un ajutor – un funcționar local temporar (*земский чиновник*) și că „ocolașii n-au fost aleși din rândul locuitorilor din considerentul că în ocoale nu s-au putut găsi persoane care să îndeplinească cu responsabilitate această funcție în baza Regulamentului”⁵³. În februarie 1820 ispravnicul de Bender scria Guvernului Regional că în decurs de 7 luni de la data anunțării dispoziției de alegere a ocolașilor de către comunitățile rurale locuitorii nu totdeauna îndeplinesc la timp dispozițiile, pentru că „unii ocolași nu au cunoștințe necesare și claritate în ceea ce privește îndeplinirea diverselor dispoziții importante, din care considerent isprăvnicia cere permisiunea guvernului și acordul comunităților rurale de a-i numi, în locul ocolașilor aleși, pe alții noi, capabili să îndeplinească aceste funcții”⁵⁴. O situație similară se poate observa și în alte ținuturi⁵⁵. Administrația regională, care era exponentul puterii imperiale în regiune, sub pretextul că „nu au cunoștințe necesare” înlătura din posturile de ocolași pe funcționarii locali și îi înlocuia cu alogeni, în special de etnie rusă.

Ulterior, pentru reglementarea activității ocolașilor, instituțiile regionale alcătuiesc o instrucțiune remisă ispravnicilor, iar aceștia au prezentat-o ocolașilor. Această instrucțiune, datată cu anul 1819, stabilea funcțiile ocolașilor.

Locul de reședință al ocolașului era localitatea din centrul ocolului, aleasă de ispravnic. În competența lui era soluționarea tuturor problemelor ce apăreau în ocol. Infracțiunile penale urmau a fi soluționate în regim de urgență, raportând ispravnicului despre măsurile luate.

Ocolașul urma să afle dacă locuitorii nu sunt oprimați și, dacă va depista asemenea cazuri, să raporteze imediat ispravnicului. El supraveghea comportamentul și bunăstarea tuturor locuitorilor din ocol. În cazul în care observa nereguli, trebuia să raporteze ispravnicului și să întreprindă măsuri pentru a le înlătura.

Urmărea strămutarea locuitorilor dintr-un loc în altul.

Toate evenimentele din ocol (omor, deces subit, furt, incendiu, boli infecțioase cu pericol de răspândire, epizootii etc.) ocolașul trebuia să le afle la timp și să raporteze de urgență ispravnicului, luând concomitent măsurile de rigoare.

Ținea registrul cu prețurile la produsele alimentare și la furaje, la transportul lor terestru și pe apă, pe căile existente în ocol, analiza cursul monetar stabilit în ocol, aduna informații despre semănăturile de primăvară și de toamnă.

Urmărea prezența în ocol a dezertorilor, a vagabonzilor și a persoanelor fără viză de reședință.

Soluționa verbal (*словесное разбирательство*) cazurile neînsemnate din mediul săracilor; cazurile mai grave urmau a fi soluționate de instanțele superioare.

Răspundea de plecarea locuitorilor în alte localități. Se documenta cu privire la comportamentul acestora sau achitarea de către ei a prestațiilor și dărilor. Obținea acordul comunității sătești pentru plecarea acestor persoane.

---

⁵³ *Ibidem*, f. 20.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 25-25 verso.

⁵⁵ Despre situația din ținutul Ismail *a se vedea*, spre exemplu: ANRM, F. 5, inv. 2, d. 487, f. 44-44 verso.

Ținea evidența animalelor „fără de stăpân”, afla când și de unde au venit și raporta ispravnicului, pentru a anunța și a căuta stăpânul animalelor pierdute. Prin intermediul vornicului ocolașul urma să găsească stăpânul vitelor pierdute (rătăcite).

Răspundea de cantonarea în ocol a detașamentelor militare și urmărea ca ofițerii și soldații să nu cauzeze locuitorilor săraci prejudicii. Urmărea ca militarii să nu achiziționeze de la populație produse alimentare fără a le achita, iar comunitățile sătești urmau să prezinte militarilor recipise care ar confirma atitudinea corectă a militarilor.

Îndeplinea cu acuratețe toate dispozițiile ispravnicului. Pentru cele mai mici încălcări care aduceau prejudicii statului, ocolașul era pedepsit.

Ocolașul trebuia să se poarte frumos cu oamenii, să apere interesele lor, să urmărească ca în ocol să se stabilească liniștea și ordinea.

Ocolașul nu avea dreptul să se implice în chestiuni financiare, la cererea persoanelor particulare sau să pună amenzi bănești, ci urma să le direcționeze spre examinare ispravnicului.

Ocolașului i se supuneau vornicii și locuitorii comunităților rurale din ocolul administrat de ocolaș. Cei care nu se supuneau erau pedepsiți⁵⁶.

Ocolașul era întreținut, de regulă, de locuitorii ocolului. În raportul ispravnicului de Hotârnicieni adresat în 1816 președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, I.H. Kalagheorghe, se menționa că în ținut sunt două ocoale (în primul se află 10 localități și în al doilea – 11). În fiecare ocol era câte un ocolaș, întreținut de către locuitorii ocolului, fiecare primind lunar câte 15 lei. Bani erau adunați de la locuitorii satelor în funcție de numărul lor⁵⁷.

Administrația orășenească. Potrivit Regulamentului privind administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828, administrația orășenească a fost instituită în orașele Chișinău, Bender, Ismail, Bălți, Hotin, Akkerman, Chilia și Reni⁵⁸.

Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828 dispunea ca în fiecare oraș să fie instituită administrația orășenească, alcătuită din: judecătore, administrație și poliție. Din instituțiile judecătorești făceau parte magistraturile orășenești (*городовые магистраты*), din cele de administrare – dumele orășenești (*городские думы*) și sfatul obștesc al breslelor (*лонже/longea*) (*цеховые управы*), iar din cele polițienești – polițmaistrul (*полицмейстер*) și primăria municipală (*городская управа*)⁵⁹.

Regulamentul din 29 februarie 1828 stabilea și componența administrației orășenești. Magistraturile erau alcătuite din burgomistru și patru ratmani din partea comunităților orășenești. În cadrul magistraturilor activau următoarele instituții:

1. judecătoria verbală (*словесный суд*), alcătuită din starosti (*старосты*) și judecători, aleși din partea societăților orășenești.

⁵⁶ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 487, f. 48-53.

⁵⁷ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 31 verso.

⁵⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 5 verso.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 7.

2. *judecătoria pentru tutelă (сиротский суд)*, care era administrată de primarul orașului (*городской глава*) și era alcătuită din doi membri ai magistraturii orășenești și starostele orășenesc (*городовой староста*).

Duma orășenească era alcătuită din primarul orașului și cinci consilieri (*pristavi*) (*гласные*), din partea comunităților orășenești. În orașele Chilia și Reni, în locul magistraturilor și dumelor orășenești, au fost instituite ratușe.

Sfatul obștesc al breslelor (цеховая управа) era alcătuit din burgomistru, starostii orășenești (din partea comunităților orășenești) și starostii de breaslă (*цеховые старины*) (din partea fiecărei meserii).

Consiliul orășenesc (городская управа) era condus de un polițmaistru și era alcătuit din comisarul special de district (*частный пристав*) și un ratman din partea magistraturii. Acolo unde nu erau comisari speciali de circumscripție, în componența consiliului orășenesc intrau doi ratmani din partea magistraturii sau ratușei.

În cadrul Poliției activau următoarele unități: *unitatea de pompieri (пожарная команда)*; *comisia de încartuire (квартирная комиссия)*⁶⁰.

Administrația rurală (сельское управление) include instituțiile administrative în a căror competență intră conducerea efectivă a populației din localitățile rurale. În Moldova medievală satele erau administrate, de regulă, de un organ colectiv – „oameni buni și bătrâni”, care aveau atribuții fiscale și polițienești. În fiecare sat era un vataman și un vornicel. Vatamanul era împuternicit cu funcții administrative și polițienești, iar vornicelul se ocupa de probleme fiscale. În satele boierești vorniceii colectau veniturile în folosul proprietarului, repartizau țăranilor prestațiile și urmăreau îndeplinirea cu strictețe a acestora. Tot ei judecau în numele proprietarului litigiile și conflictele neînsemnate. Vatamanul era ales de către obștea sătească, iar vornicelul era reprezentantul proprietarului. Această stare de dualitate s-a menținut până în secolul al XVIII-lea și s-a terminat în favoarea vornicelului⁶¹.

După anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, acest sistem de administrare a satului s-a păstrat. Potrivit proiectului Regulamentului din 1819, administrația sătească era alcătuită din vornic (*vornicel*), care era numit în funcție de către ispravnic, împuternicit cu funcții polițienești, staroste (*șoltuz*) sătesc, ales de locuitorii satelor, și trei bătrâni, pentru a-i obliga pe săteni să îndeplinească „datoriile lor către stăpânii moșiilor”⁶². Pentru îndeplinirea funcțiilor starostii sătești erau scutiți de toate dările și prestațiile față de stăpânul moșiei și față de stat.

În activitatea sa ocolașul era ajutat de **vornicul obștii (дворник)**⁶³. În Basarabia termenul de vornic este întâlnit cu sensul de primar al unui sat sau târg. În actele

⁶⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 7-7 verso.

⁶¹ Elena Aramă, *Istoria dreptului românesc*, Chișinău, 1998, p. 72; Sergiu Cornea, *Organizarea administrativă a Basarabiei*, Cahul, 2003, p. 18-19.

⁶² ANRM, F. 3, inv. 1, d. 47, p. II, f. 271-272 verso; Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. 1812-1830*, București, 1993, p. 166.

⁶³ În Principatul Moldovei termenul este întâlnit cu înțeles de *vel-vornic al obștii*, mare dregătorie – vornicia obștii, instituită la 1 ianuarie 1803 și desființată în 1832. Atribuțiile acestuia au fost administrative și, mai ales, judecătorești: toate problemele privind tutelele și moștenirile, cu toate implicațiile lor: inventar, lichidarea bunurilor succesoriale, împărțirea moștenirilor, preluarea averilor străinilor morți fără moștenitori și lichidarea averilor ce le aparțineau etc. (*Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 512).

ruse din perioada respectivă cuvântul *vornic* figurează sub forma „*dvornic*”⁶⁴. Pentru reglementarea activității vornicilor instituțiile regionale au alcătuit o instrucțiune, remisă ispravnicilor, iar aceștia au prezentat-o vornicilor. Instrucțiunea din octombrie 1820, dată pentru ținutul Hotin, semnată de spătarul Balș și secretarul gubernial Hâncu, stabilește destul de clar funcțiile vornicului:

1. era ales din rândurile țăranilor înstăriți și urma să rezolve toate litigiile care apăreau în mediul rural;

2. îndeplinea în mediul rural toate dispozițiile ispravnicului;

3. anunța locuitorii satului despre impozitele în bani sau în natură la care au fost impuși și, adunându-i într-un singur loc, împărțea aceste impozite sau dări în mod proporțional, fără a cauza prejudicii celor săraci în favoarea celor bogați. În cazul în care interesul de stat era încălcat, vornicul era pedepsit, pentru a fi de învățătură celorlalți locuitori;

4. era obligat să-l informeze la timp pe ocolaș despre vitele „fără de stăpân”, care, fiind prinse, urmau să fie prezentate ocolașului cu descrierea amănunțită când și de unde au venit;

5. în cazurile de omor, furt, incendii, epizootii etc., vornicul urma să se documenteze operativ și să raporteze de urgență ocolașului, care, la rândul său, raporta ispravnicului;

6. răspundea de amplasarea în sat a detașamentelor militare și urmărea ca militarii să nu cauzeze locuitorilor săraci prejudicii în favoarea celor bogați, pentru relații prietenești sau servicii;

7. în cazul în care vornicul observa în sat o persoană necunoscută, fără permis de ședere, urma s-o întrebe de unde a venit și, în cazul în care aceasta nu avea documentele în regulă, s-o însoțească la isprăvnicie;

8. toamna și primăvara vornicul trebuia să-i oblige pe locuitori să aibă grijă de vite, ca acestea să nu cauzeze daune terenurilor însămânțate. Locuitorilor li se cerea să dea dovadă de atitudine serioasă față de ocupațiile agricole;

9. căruțele cu cai urmau să fie puse la dispoziție doar persoanelor care se aflau în subordinea isprăvniciei și care dispuneau de documentele de rigoare cu semnătura și ștampila ispravnicului;

10. în cazul în care în sat vor apărea hoți, vornicul împreună cu tot satul trebuia să-i prindă și să-i conducă la isprăvnic;

11. urmărea ca locuitorii să nu se mute cu traiul dintr-un sat în altul, fără motiv;

12. în cazul în care vornicul va observa că locuitorii sunt asupriți de către ocolași sau arendași, trebuia să-l informeze operativ pe isprăvnic;

13. în lunile de primăvară vornicul urma să aibă grijă ca incendiile să nu cauzeze prejudicii pășunilor și pădurilor, iar dacă acestea vor avea totuși loc, să cerceteze cazul și să raporteze ocolașului;

14. urmărea cu strictețe starea podurilor și a drumurilor, astfel încât acestea să fie permanent funcționale⁶⁵.

⁶⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 110, f. 65.

⁶⁵ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 487, f. 334-336 verso.

Despre funcțiile vornicului aflăm din numeroasele plângeri adresate de țărani guvernatorului civil al Basarabiei. *Exemplu*: țărani din satul Telenești, ocolul Măetenele, ținutul Orhei, adresează în 1813 guvernatorului civil al Basarabiei o reclamație în care își exprimă protestul că au achitat sulgiul⁶⁶ în sumă de 124 lei și au transportat pentru stațiile poștale 10 chile de orz, fără a fi remunerați. În plus, țărani au arat pământul serdarului timp de o zi cu 10 pluguri, iar la strânsul meiului au lucrat 35 de persoane. La strânsul recoltei fiecare familie era obligată să pună la dispoziție câte o persoană. Muncile au rămas însă neremunerate. Totodată, vornicul Moisei Gâsca a prezentat un certificat potrivit căruia locuitorii nu au față de el nicio pretenție. „În realitate, locuitorii nu au fost de acord să prezinte un astfel de certificat, deoarece au fost impuși forțat și nu în mod benevol să lucreze în folosul serdarului”⁶⁷.

Răzeșii din satul Olișcanii de Jos, ținutul Orhei, au înaintat la 20 mai 1814 o reclamație guvernatorului civil al Basarabiei în care îl roagă să-i înlăture pe Petrache și Nicolae Catargi de la cercetarea acțiunii privind pământul și averea. Ei scriu că în timpul stabilirii hotarelor aceștia au aruncat semnele de hotar fixate de vornicul Meleghi și au luat din pământurile lor „un număr mare de stânjeni, cu aceasta prejudiciindu-i”. În plus, Petrache și Nicolae Catargi cereau de la răzeși 4000 de lei pentru cheltuielile suportate în timpul stabilirii hotarelor⁶⁸.

Din raportul ispravnicului ținutului Soroca, Somov, și al serdarului Varfolomei, datat cu 8 august 1816, aflăm că în activitatea sa vornicul era ajutat de un ataman (*атаман*), ales din rândul sătenilor, scutit de toate dările. Vornicul avea un mandat din partea isprăvniciei, numit *cartea vornicului* (*карта ворничия*)⁶⁹.

În atribuțiile *starostelui* intra: trimiterea sătenilor la îndeplinirea boierescului, supravegherea executării la timp de către săteni a tuturor prestațiilor în folosul moșierului. Starostele, în fața moșierului sau vechilului, îi chema pe cei trei bătrâni și, în prezența lor, dovedea vinovăția țaranului nesupus. Aceștia îi porunceau țaranului să îndeplinească îndatoririle față de moșier. În cazul în care nici după aceasta țaranul nu se supunea, starostele era împuternicit să-l pună pe țaranul nesupus sub strajă și să-l trimită la isprăvnicia ținutului pentru a fi deferit judecății. În locul țaranului nesupus, trebuia căutată o altă persoană care urma să îndeplinească toate îndatoririle acestuia. Remunerarea muncii urma să fie recuperată din averea celui vinovat⁷⁰.

---

⁶⁶ *Sulgiu* – dare asupra vacilor și oilor percepută în natură pentru aprovizionarea curții domnești și a oastei de la Curte (mai târziu și a turcilor, a tătarilor sau a unor oaspeți). Până la sfârșitul sec. al XVI-lea, datorau sulgiul numai țărani și poslușnicii; mai târziu, sulgiul se răspândește și la alte categorii sociale. Se pare că sulgiul a fost ridicat numai în natură prin sistemul cislei; mai mulți țărani se întovărășeau și contribuiau prin bani la împlinirea prețului unei vaci, pe care o comercializa unul dintre ei (*Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 460-461). După anexarea Basarabiei la Rusia sulgiul a constituit una dintre dările cele mai grele, care a provocat nemulțumirea multor țărani.

⁶⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, 1812-1813, d. 115, f. 16.

⁶⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 110, f. 51, 65.

⁶⁹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 112 verso.

⁷⁰ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. 1812-1830*, p. 166-167.

Starostele avea și alte sarcini în timpul lucrărilor agricole: era dator să angajeze cu știrea bătrânilor, în locul persoanelor plecate fără voia moșierului, alte persoane pentru îndeplinirea boierescului. Ca și în cazul precedent, remunerarea muncii urma să fie recuperată din averea țăranilor care au plecat de pe moșie⁷¹.

Pagubele cauzate moșierului de incompetența sau neatenția starostelui erau recuperate din averea starostelui sau, în cazul în care averea starostelui era insuficientă, din averea tuturor sătenilor etc. Dar, pretenția moșierului „trebuia să fie dovedită prin rânduiala judecății”⁷².

Potrivit *Regulamentului cu privire la țăranii din regiunea Basarabia din 24 ianuarie 1834*, în calitate de organ al administrării satești publice era administrația rurală, constituită din: adunarea satească și starostele satului (*vornic*), ales pe o perioadă de trei ani, sutașii (aleși anual de la 100 de gospodării) și mai marii pe zece gospodării (*zeciașii*) (aleși anual de la 10 gospodării). În competența administrației rurale era: alegerea persoanelor cu funcție de răspundere din sat, repartizarea prestațiilor și impozitelor, convocarea și dizolvarea adunărilor satului, executarea deciziilor adunării satului și a dispozițiilor administrației de plasă, supravegherea executării serviciului militar, ținerea registrelor contribuabililor, acordarea ajutorului în situații excepționale – incendii, epidemii, inundații etc.⁷³

Potrivit dispoziției Senatului Guvernant din 19 septembrie 1860, concomitent cu cele 28 de gubernii velicoruse, în Basarabia, începând cu 1 ianuarie 1861, administrația rurală este lichidată și înlocuită cu cârmuirea de plasă, în noua ei componență⁷⁴.

Concluzionăm că, după aplicarea Regulamentului din 29 februarie 1828, autonomia limitată și provizorie de care a beneficiat Basarabia timp de 10 ani a fost lichidată, iar provincia a fost inclusă în sistemul economic și politic al Imperiului Rus. În scurt timp după aceasta, la 26 septembrie 1830, este suprimat cordonul vamal de la Nistru și transferat la Prut și Dunăre, aplicată structura de gildă, instituită Administrația Specială a orașului Ismail, iar Basarabia este inclusă în sistemul economic și politic al Imperiului Rus. Respectiv, aceste schimbări au necesitat și anumite mutații la nivel administrativ regional, județean și local.

Dacă în instituțiile centrale regionale administrația imperială a operat schimbări mai radicale, în administrata publică locală țarismul a fost nevoit să păstreze, o anumită perioadă de timp, tradițiile locale, implicându-se mai activ, după adoptarea *Regulamentului cu privire la țăranii din regiunea Basarabia din 24 ianuarie 1834*, a lichidat acest sistem de administrare începând cu 1 ianuarie 1861, înlocuindu-l cu cârmuirea de plasă.

---

⁷¹ *Ibidem*, p. 167.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ ПСЗРИ. Собр. II, т. IX, отд. первое, 1834, № 6739, СПб., 1835, с. 77-81.

⁷⁴ ПСЗРИ. Собр. II, т. XXXV, 1860, отд. второе, № 36157, СПб., 1862, с. 120.